

HALIOTIS IRIS GMELIN - HET OPAAL VAN DE ZEE

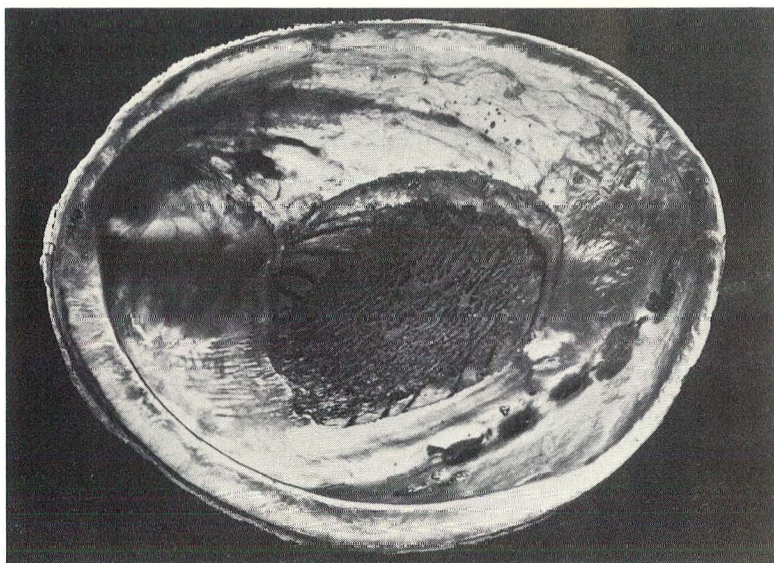
Door Bob Entrop
Foto's van de schrijver

Een prachtige schelp, die alleen maar in de wateren van Nieuw-Zeeland wordt gevonden en die schoongemaakt en gepolijst zo opvallend veel lijkt op het prachtige groenblauw van het zeldzame opaal, dat hij ook wel het opaal van de zee wordt genoemd.

Vele eeuwen voor de ontdekkingsreizen van kapitein Cook, begonnen Polynesische inboorlingen zich al in Nieuw-Zeeland te vestigen. Archeologische onderzoeken wijzen uit dat de Maori's reeds minstens 1000 jaar geleden voet aan wal zetten. Zoals altijd op een eiland het geval is, is de zee niet ver weg en kwamen de Maori's spoedig in aanraking met vele schelpen. Zij ontdekten dat het vlees van één van de schelpen bijzonder goed te eten was. Deze schelp was een "abalone" en wel *Haliotis iris*, dat in het Latijn regenboogoor betekent. Door de Maori's Paua genoemd (afbeelding 1).

Het dier kan, na gekookt te zijn, gemakkelijk uit de schelp verwijderd worden. Die schelpen waarvan de dieren niet direct opgegeten werden, regen zij aan snoeren om gedroogd te worden. Ze werden als reservevoedsel bewaard.

Heden ten dage worden ze ingeblikt en geëxporteerd. Wanneer het dier is verwijderd wordt het prachtige groenviolette en blauw iriserende paelmoer zichtbaar.

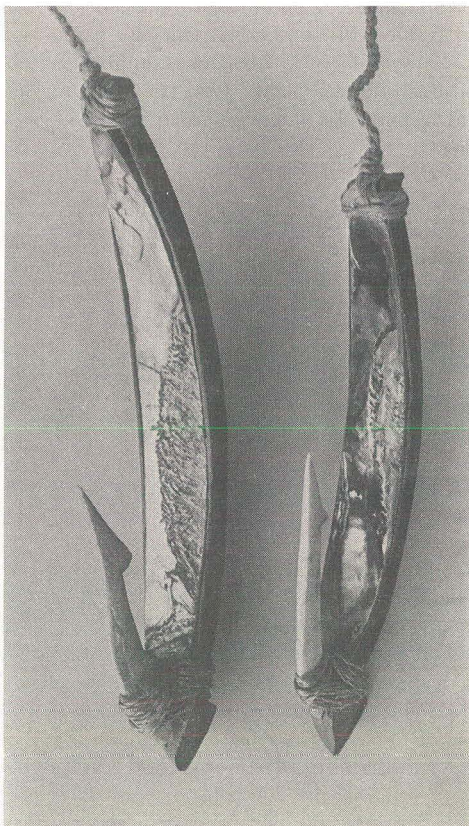


Afb. 1.
Haliotis iris van de binnenzijde. In het midden van de smaragdgroen iriserende paelmoerlaag tekent het grote spierindruxsel zich duidelijk af.

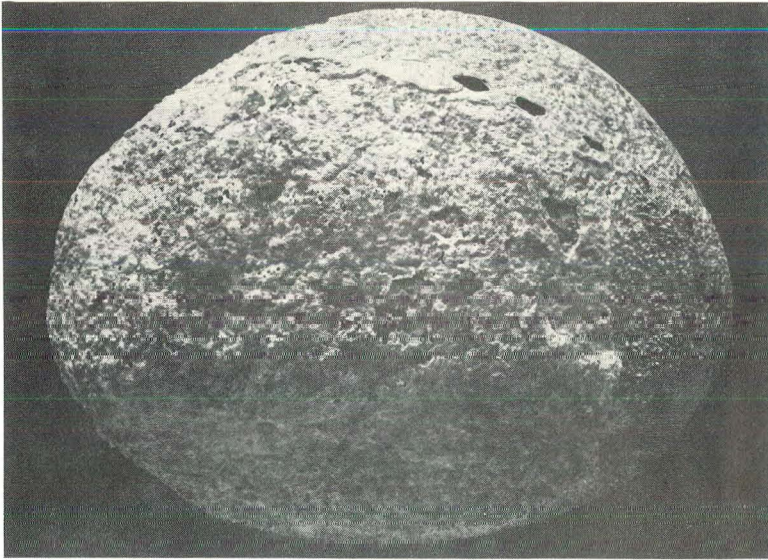
Net als met de mooiste opaalstenen veranderen de kleuren, wanneer de schelp wordt bewogen en onder verschillende hoeken wordt bekeken.

Dit iriserende regenboogeffekt was zo boeiend, dat de Maori's kleine stukjes schelp als inleg voor de ogen in hun houten gesneden figuren gebruikten om ze een levensechte glans te geven. Vele van hun gebruiksvoorwerpen, zoals speren, bijlen, fluiten enz. dragen een klein figuurtje met ogen van de *Haliotis* schelp. Heel fraai zijn hun vishaken waarop een stripje van het *Haliotis* parelmoer bevestigd is om de haak onder water te laten glinsteren en zodoende op een vis te doen lijken (afbeelding 2).

Toen Cook in de tweede helft van de 18e eeuw in Nieuw Zeeland landde, maakte hij al gewag van het decoratieve gebruik van de glanzende *Haliotis* schelp. De voorwerpen die meegenomen werden door de leden van de expeditie droegen allemaal deze typische parelmoerinleg. Tengevolge van de afgelegen ligging ten opzichte van Europa lag Nieuw-Zeeland niet bepaald op de route van de reizigers in de 19e en 20e eeuw. Eerst na de eerste wereldoorlog begon Nieuw-Zeeland toeristen te trekken door de betere scheepsverbindingen. Eerst waren het er nog maar een handvol, maar sindsdien is de stroom steeds groter geworden. Het land is land-



*Afb. 2.
Twee antieke vishaken van de Maori's
(Nieuw-Zeeland) uit het midden van de
vorige eeuw, vervaardigd van hout, bot
en het parelmoer afkomstig van de
Haliotis iris.
Het parelmoer blinkt in het water en lokt
zo grote vissen aan.*



Afb. 3.

Boven: Buitenzijde van Haliotis iris, geheel met kalkalgen overwoekerd.

Onder: Halfwas exemplaar van Haliotis iris, waarvan de buitenkant nog onbegroeid is.



schappelijk erg attractief. Toeristen en souvenirs gaan hand in hand. Zo ontstond een grote souvenirindustrie die als huisindustrie allerlei snuisterijen van de Paua-schelpen weet te vervaardigen. Het prachtige groenblauw iriserende parelmoer kreeg meer en meer bekendheid en aftrek.

Van het midden van de vorige eeuw werden veel Haliotis-schelpen in hun natuurlijke nog niet gepolijste vorm naar Engeland geëxporteerd.

Stukjes gepolijste "Paua" werden meestal in combinatie met het parelmoer van de pareloester door Engelse handambachtslieden voor allerlei inlegwerk en decoratie gebruikt, zoals voor haarborstels, handspiegels, visitekaartdoosjes. Zelfs werden de banden van gebedenboeken en bijbels op deze wijze versierd. Dergelijke voorwerpen zijn nu vaak nog alleen op antiekmarkten tegen veel geld te koop.

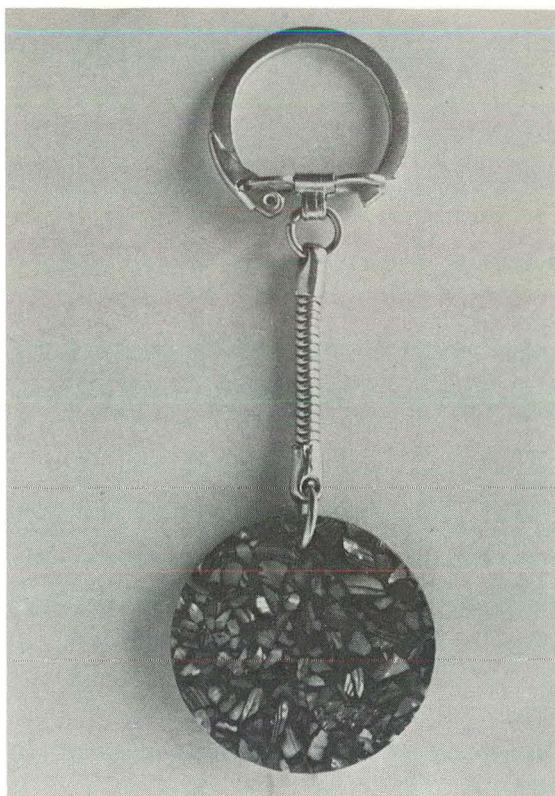
Tengevolge van de grote vraag over de gehele wereld naar deze mooiste Haliotissoort voor de toeristensouvenirs, heeft de Nieuwzeelandse regering besloten de export van ongepolijste Paua-schelpen te verbieden om zodoende de eigen huisindustrie te beschermen. Vooral Japan importeerde grote hoeveelheden schelpen. Nu mogen alleen gepolijste Haliotis-schelpen of kant of klare schelpenartikelen Nieuw-Zeeland verlaten.

Veel schelpdieren hebben een natuurlijke vijand die jacht op hen maakt. Dit is een natuurlijk verschijnsel om een evenwicht in de natuur te bewaren en te voorkomen, dat één soort te tal-



*Afb. 4.
Theelepeltje versierd met de letters N Z van Nieuw-Zeeland en een Kiwi, het nationaal embleem, vervaardigd uit het parelmoer van Haliotis iris.*

Afb. 5.
Sleutelhanger vervaardigd uit
vele kleine brokjes parelmoer van
Haliotis iris.



rijk zou worden. De natuurlijke vijand van de *Haliotis iris* is de kreeft, die net als de *Haliotis* onder rotsen leeft op ongeveer 8 - 10 meter diepte.

Net als alle andere *Haliotis*-soorten zuigt de *Paua* zich op de vlakke gedeelten onder de rotsen vast of in smalle spleten. Hier zitten zij beschermd tegen het geweld van de golven. Volwassen exemplaren kunnen 15 tot 20 cm groot worden.

De kracht waarmee de *Haliotis* zich op de rotsen vastzuigt is zo groot, dat het voor de kreeft ondoenlijk is de schelp van de rots te krijgen om het dier erin te kunnen opeten. Hij verschalkt de *Haliotis* op het moment dat hij aan het rondkruipen is op zoek naar algen, waaruit zijn voedsel bestaat. Het contact van het dier met de rots is dan niet zo sterk, terwijl bovendien de schelp een beetje opgeheven wordt boven de rots om de voet en mantel te kunnen uitstrekken. Kwam hij vroeger langs alle kusten van Nieuw-Zeeland voor, nu - mede door het intensieve verzamelen in het verleden - worden de beste exemplaren vrijwel alleen gevonden in de koude stormachtige wateren langs de zuidkusten van South Island en Stewart Island, alsmede een 500 km oostelijk bij de Chatham Islands.

Evenals andere *Haliotis*-soorten is ook *Haliotis iris* vaak begroeid met algen, kalkkokerwormen, mosdierpjes, zeepokken e.d. (afbeelding 3). In de werkplaatsen van de huisindustrie wor-

den deze aangroeijsels verwijderd, waarna beide zijden van de schelp gepolijst worden. De schelp wordt daarna in kleine stukjes verdeeld die verwerkt worden tot broches, kettingen, oorhangers en ringen, waarmee de vrouwen zich kunnen sieren. U kunt over dit soort snuisterijen denken zo u wilt, maar het is altijd waardevoller dan de kitscherige plastic prullaria, die vele souvenirshops verkopen.

Van de bijna 100 soorten van de Haliotidae familie is er niet een zo mooi als de *Haliotis iris*, alhoewel ook het parelmoer van de andere soorten erg geliefd is.

In Europa komt slechts 1 soort voor: *Haliotis tuberculata* L., die zijn noordelijkste verspreidingsgrens heeft op de kust van Engeland en Bretagne. Zuidelijk tot in de Middellandse Zee en Marokko.

In de aquaria van het Zeebiologisch Museum kunt U meerdere exemplaren *Haliotis tuberculata* levend waarnemen. Wij verzamelden de dieren een jaar geleden tijdens een vangreis in Bretagne.

Ze voelen zich uitstekend thuis in de aquaria, die gelukkig genoeg algengroei hebben om de dieren niet aan voedselgebrek te doen omkomen.

HALIOTIDAE EN DE MENS

Niet alleen *Haliotis iris* is in velerlei opzicht door de mens gebruikt. In heel Oost-Azië hebben vertegenwoordigers van de Haliotidae hun bijdrage geleverd aan de voedselvoorziening van de mens. Chinezen en Japanners kennen allang de waarde van Haliotisvlees als voedsel. *Haliotis gigantea* Gmelin en *Haliotis diversicolor* Reeve zijn soorten, waarvan het vlees op verschillende wijze wordt bereid: gezouten, gekookt, geroosterd, gedroogd. Ook wordt van Haliotisvlees soep getrokken, die met de nodige kruiden voortreffelijk schijnt te smaken.

Het zijn dan ook de oostaziatische immigranten in Amerika, die de abalone-industrie tot ontwikkeling hebben gebracht. De aan de Californische kust levende Haliotissoorten boden daartoe alle gelegenheid. Weliswaar hadden vroeger reeds de indianen haliotisvlees gegeten, maar nimmer in betekenisvolle omvang. Dit is pas later gebeurd, niet alleen door de Aziatische immigranten zelf, maar ook voor de export, o.a. naar Japan. Het gevolg daarvan was, dat de visserij - het vissen van Haliotisschelpen wordt meestal door duikers verricht - sterk toenam, zo zelfs, dat de Californische autoriteiten de Haliotidae met wettelijke maatregelen moesten beschermen. De verwerking werd aan een vergunning gebonden. Ook voor de import, zoals uit Mexico *Haliotis fulgens* Philippi, werden regels gesteld.

Het economisch resultaat heeft ook andere landen aangetrokken, zoals de Philippijnen, waarvoor Haliotisvlees een exportartikel is geworden. Dit geldt zelfs voor Zuid-Afrika, waar *Haliotis midae* L. voorkomt. Ook deze soort vindt ingeblikt zijn weg naar Oost-Azië.

Maar niet alleen als voedsel heeft *Haliotis iris* concurrenten onder zijn eigen familieleden. Ook in de kunst. In India en Indonesië wordt het parelmoer in sieraden en souvenirs verwerkt.

Dit gebeurt eveneens in Californië, waar het eigenlijk de voortzetting van een oude traditie is. De Indianen waren in de schelp meer geïnteresseerd dan in het vlees. Zij maakten er kettingen van, hoofdzakelijk van *Haliotis rufescens* Swainson en vaak gecombineerd met stoottanden. Die kettingen dienden als betaalmiddel. De naam Abalone is dan ook van Indiaanse oorsprong.

W.F.